

פרק מט

שינוי קטן בתורה מחריב את כל העולם

מן הדברים אשר הם גלויים וידועים, ומעיד עליו השכל, שנמצאו הדברים הטבעיים אשר ברא השם יתברך (תהלים קמח,ו): "חֶזֶק נָתַן וְלֹא יַעֲבֹר" (= שאין חוקי הטבע משתנים)⁵⁶⁹. ואם דברים אשר שייך בהם שינוי (כיוון שהם בעלי חומר) - אינם משתנים⁵⁷⁰, אין

הערות - ילמד ענוים דרכו

569 אנו יודעים היום עד כמה הטבע מדויק ומאוזן, כך שלמשל אם יהיה שינוי קל בקרבת כדור הארץ או בריחוקו מהשמש - לא יהיו חיים בכדור. וכן סדרי האטום במספר הפרוטונים והאלקטרונים מדויק שכל שינוי בהם יוצר שינוי מהותי בחומר. וז"ל בנצח ישראל פרק יא: "כי כל מעשי השם יתברך אשר ברא בעולמו אי אפשר לומר שיהיה להם חילוף ותמורה". ועיין רש"י דברים ל,ט.

570 המהר"ל יוצא מנקודת הנחה שעולם הטבע, סדריו וחוקיו לא ישתנו לעולם. ועיין במו"נ (ב,כז-כט) שכתב הרמב"ם שהרבה חכמים סוברים שהעולם עתיד להשתנות (בהתאם לנבואות הנביאים לעתיד) אבל אין מסורת מחייבת על כך. ודעתו היא שמבחינה פילוסופית (מצד האמונה בבריאת העולם) אין חובה לומר שישתנו או שיכלו ואין חובה לומר שלא ישתנו. אבל מהפסוקים במקרא מוכח לדעתו שלא ישתנו, וכל הנבואות המדברות על שינויים עתידיים הן משל ואינן כפשוטן. הרמב"ם מסביר שהטעם שהעולם לא ישתנה הוא שכל מעשי ה' שלמים ועל כן אין סיבה שישתנו: "שלמה ציין שמעשים אלה של האלוה, כלומר העולם ומה שבו, קבועים ועומדים בטבעם לנצח אף על פי שנעשו. הוא אמר: 'כי כל אשר יעשה האלוהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע'. הרי שהודיע בפסוק זה שהעולם מעשה האלוה ושהוא נצחי. והוא נתן גם את הטעם לנצחיותו, והוא דברו: 'עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע', כי זה הטעם לכך שהוא יהיה לעולם. כאילו אמר שדבר שמשנים אותו, אין משנים אותו אלא בגלל חיסרון שבו - כדי שיושלם, או כדי לגרוע תוספת שאין צורך בה. ואילו מעשי האלוה, מכיוון שהם בתכלית השלמות ואין אפשרות בהם תוספת ולא חיסרון, קיימים הם ועומדים בהכרח כפי שהם, שכן אין מניע שישתנו".

וכן כתב כאן המהר"ל: "בעבור שאי אפשר שיהיה חסר דבר אחד מן מעשה אלוהים, אשר אין להוסיף ואין לגרוע". אמנם חז"ל הוסיפו עוד גזרות ותקנות ואף דרשו דרשות חדשות במידות שהתורה נדרשת בהן, אולם כל זה בתוך התורה ונכלל בה, שהתורה נתנה להם הסמכות. וכל עוד עושים זאת בעלי הסמכות, ובכללים שהתורה נתנה, ולתכלית אחת והיא לחזק את התורה ולהתאימה לדורות שפלים שאינם תואמים את האיוון שבה (כמו החולה שזקוק לתרופות כדי לחזור לאיוון הבריא) זה מותר וזה חלק משלמות התורה.

דעת הרמב"ן והמקובלים, ע"פ מאמר חז"ל: "שית אלפי שנה הווי עלמא וחד חרוב" וכו' שהעולם עתיד להשתנות ולהזדכך ולקבל קומה חדשה. וכן הפסוקים "וגר זאב עם כבש" ו"בלע המוות לנצח" הם כפשוטם. אך אין זה סותר את דברי המהר"ל כאן, מפני שגם שינויים אלו אין הם שינויים באמת אלא בשבילנו שהורגלנו לתפקוד מעוות של הטבע, אבל באמת אין הם אלא חזרה לישרות היותר טבעית של האדם והעולם, וזה חלק מהסדר הכללי והרחב של המציאות. ואם כן זהו הטבע העולמי: אדם חי לנצח והחיות פועלות בהתאם למוסר. וכן ביחס לתורה יש מאמר בתלמוד ש"מצוות בטלות לעתיד לבוא", אולם גם הוא חלק מהתורה וחלק מהסדר הכללי שבה שכולל גם את הסדר העתידי, כפי שיבואר.

אולם יש להעיר שאין כוונת המהר"ל בפרק זה לעסוק בשאלה התיאולוגית אם התורה תשתנה בעתיד או אם תינתן על ידי האלוה תורה חדשה, או אם העולם עתיד להשתנות או ליחרב. כוונתו רק לומר שאי אפשר לאדם לשנות משהו בחוקי הפיזיקה של העולם, כי זה סדר אלוהי שמצד האדם אינו בר

מסלול 1: יום ד לפרשת וארא

מסלול 2: יום א לפרשת וארא

בתורה, שסידר השם יתברך כמו שסידר (את) כל הנמצאים - איך יהיה שינוי בזה (=בתורה)? ודבר זה ביארנו הרבה (=בהרבה מקומות).

ובפרק קמא דעירובין (יג,א): "אמר רב יהודה אמר שמואל משום רבי מאיר: כשהייתי לומד תורה אצל רבי עקיבא הייתי מטיל קנקנתום לתוך הדיו (כדי שהדיו לא יוכל להימחק) ולא אמר לי דבר. וכשבאתי אצל רבי ישמעאל, אמר לי: בני, מה מלאכתך? אמרתי לו: לבלר (=סופר) אני. אמר לי: בני, הוי זהיר במלאכתך, שמלאכתך מלאכת שמים. שמה אתה מחסיר או מוסיף אות אחת, ונמצא אתה מחריב את כל העולם". עד כאן.

ורצה (המדרש לומר) בזה, כי התורה היא סדר המציאות⁵⁷¹. כאשר אתה מחסיר אות או מוסיף אות - הרי יש כאן תוספת או חסרון על סדר המציאות⁵⁷². וכמו שסידר השם יתברך כל המציאות בכללו, ו"מעשה אלוהים אין להוסיף ואין לגרוע"⁵⁷³, וכאשר יש תוספת או גרעון בסדר מציאות העולם (למשל: אם כדוה"א יתקרב מעט יותר לשמש או יתרחק ממנה; אם לא יהיה כוח משיכה למרכז כדוה"א) - הוא חורבן כל העולם, כן התורה, כאשר יש בה תוספת או גרעון - הוא חורבן כל העולם⁵⁷⁴.

כי כבר אמרנו פעמים הרבה, כי התורה נחשבת בריאה חדשה בעולם, כאשר יצא לעולם הסדר אשר סידר השם יתברך את העולם בתורה⁵⁷⁵, ודבר זה ביארנו פעמים

הערות - ילמד עניים דרכו

שינוי. יש דברים שהקב"ה אפשר לאדם לשנות כרצונו ויש דברים שלא אפשר לאדם לגעת בהם ולשנותם, כי הם נוגעים בבסיס הקיומי של העולם. וכן התורה - אין האדם יכול לשנות אותה כי היא סדר אלוהי, ושינוי כזה מביא לחורבן העולם. ועל כן מי שמנסה לשנות - מוציא עצמו מן העולם. 571 בראשית רבה א, א: "בנוהג שבעולם מלך בשר ודם בונה פלטין, אינו בונה אותה מדעת עצמו אלא מדעת אומן, והאומן אינו בונה אותה מדעת עצמו, אלא דיפתראות ופינקסאות יש לו, לדעת היאך הוא עושה חדרים, היאך הוא עושה פשפשין. כך היה הקדוש ברוך הוא מביט בתורה, ובורא את העולם".

572 הרמב"ם במו"ב, ב, לט מסביר שהתורה לא תשתנה לעולם מפני שהיא שלמה ודבר שהוא שלם לא שייך בו תוספת או גרעון, ומשום שהיא שלמה היא מאת האלוה: "כי דבר שלם במידה המרבית האפשרית במינו, אי אפשר שיימצא במינו אחר, אלא כשהוא חסר אותה שלמות, אם בשל הפרזה ואם בשל אי ספיקה... כן התורה הזאת, שהבהיר שהיא מאוזנת... רק את התורה הזאת נקרא בשם: תורה אלוהית".

אבל המהר"ל מסביר כאן שהטעם שאין שינוי בתורה הוא שהיא סדר הבריאה וכבר ידוע שהבריאה לא תשתנה.

אולם המעיין ברמב"ם יראה שגם הוא יוצר התאמה בין טבע המציאות לבין התורה שכן הוא מביא את אותו טעם גם לסדר המציאות וגם לתורה - השלמות של המעשה האלוהי.

573 קהלת ג, יד: "ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים - הוא יהיה לעולם, עָלֵיו אֵין הוֹסֵיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לְגַרֵעַ".

574 וכן כתב לקמן בפרק סז: "ואם דבר חסר או יתר - דבר זה תוספת וחסרון בעולם, והוא חורבן העולם, הן בגירעון והן בתוספת". ועיין גם כן בדרך חיים ב, ח ובגבורות השם פרק לט.

575 בבריאת העולם נקבעו הסדרים של חוקי הפיזיקה, ובנתינת התורה נקבע בעולם הסדר של ההנהגה האלוהית והשגחתו בעולם, ושכל סדרי הבריאה יהיו תלויים בקיום מצוות התורה, כמו שכתוב:

הרבה. ולכך המוסיף אות, או גורע אות - יש בזה שינוי (ב)בריא. שאם יש תוספת או גרעון, כאילו יש חסרון או גרעון בעולם, שממנה התחייב סדר המציאות⁵⁷⁶. ולכך המחסר בכתיבה, או המוסיף בכתיבה, הוא שינוי סדר המציאות, וזה חורבן העולם⁵⁷⁷. כך יראה פירושו, והוא ברור.

ורש"י ז"ל פירש (מדוע מי שמשנה אות אחת בתורה מחריב העולם): "'וה' אלוהים אמת' (ירמיהו י, י) - אם אתה מחסיר האל"ף, יהיה 'מת', ובזה אתה מחריב העולם; וידבר ה' - אם אתה מוסיף אות לומר 'וידברו', אתה מחריב" - עד כאן לשונו (משמע שההחרבה אינה מפני שזה משנה את סדר המציאות אלא מפני שיש בשינוי פגם אמוני שמוביל לכפירה, וזה החורבן). אבל מה שאמר "אתה מחריב העולם", ולא אמר "אתה חס ושלום מחרף ומגדף" - מוכח דפירושו כמו שאמרנו. ורש"י ז"ל נקט דבר המבואר יותר, שהשינוי בזה הוא חורבן התורה שסידר השם יתברך⁵⁷⁸. וכאשר חרב דבר מן מה שסידר השם יתברך - חרב כל המציאות. כמו שאם תעקר החמה או הלבנה, אין ספק שיהיה חורבן העולם כולו, בעבור שאי אפשר שיהיה חסר דבר אחד מן מעשה אלוהים, אשר אין להוסיף ואין לגרוע. וגם התורה היא סידור השם יתברך את העולם, וכאשר יצא שינוי בסדר הזה - הוא ביטול העולם. ואם משנה דבר, מבטל כל העולם. והאמת, דבכל האותיות של תורה קאמר. שמאחר שהתורה סדר השם יתברך, אם תוסיף אות אחת, או תחסיר אות אחת, הרי אתה מוסיף אות על סדר המציאות, או שאתה גורע. ואם כך איך אפשר לומר שדבר שהוא סדר המציאות ישונה?

הערות - ילמד ענויים דרכו

"אם בחוקותי תלכו... ונתתי גשמיכם בעתם". לכן השמירה על מצוות התורה משמרת את הקיום של טבע העולם.

576 זו הסיבה שיש התאמה בין עשרת המאמרות שבהם נברא העולם ובין עשרת הדברות שניתנה על ידם התורה.

577 לכן פרשות הברית קובעות שקיום המצוות מביא לשלמות העולם: "ונתתי גשמיכם בעתם" לא כגמול אלא כתוצאה מוכרחת, שהתורה היא סדר העולם. ואף שאין אנו רואים שכשעוברים עבירות העולם מתקלקל, יש קלקול שמצטבר ומופיע במשך הזמן. וכמו בגוף, כשאדם אוכל מאכלים רעים אין הקלקול ניכר מיד, אלא הוא מתפרץ במשך הזמן. כך גם הנזקים שבטבע והנזקים הרוחניים שבתורה. וניכר הדבר בדורות האחרונים ברפורמים, שהנזקים של ההתבוללות וחורבן הלאום והדת הופיעו רק אחרי שנים, עד שהיום המצב הגיע לכדי שואה רוחנית של ממש.

578 גם רש"י מסכים שהתוצאה משינוי התורה היא חורבן העולם, אלא שרצה לתת דוגמה כיצד שינוי אות אחת בתורה משפיע על כל התורה, ומזה תבין ששינוי כזה גם מחריב את כל העולם, ולא רק הורס פרט אחד בנמצאים.

מסלול 1: יום ד לפרשת וארא

מסלול 2: יום א לפרשת וארא

החילוק שבין חטא ובין שינוי בתורה

ובמדרש (שהש"ר ה,יא), רבי אלכסנדראי אמר: "אם באים כל העולם להלבין כנף אחד מן העורב - אינם יכולים"⁵⁷⁹. כך אם מתכנסים כל באי העולם לעקור יו"ד, שהוא קטן האותיות, אינם יכולים. ממי אתה למד? משלמה המלך עליו השלום, שביקש לעקור יו"ד מן התורה, וקטרגה.

רבי שמעון בן יוחאי אומר: ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקדוש ברוך הוא. אמרה: ריבוננו של עולם! דייקתי (=צוואה) שבטלה מקצתה, בטלה כולה. והרי שלמה המלך מבקש לעקור יו"ד (של "לא ירבה") שבתורה? אמר לו הקדוש ברוך הוא: לך, הרי שלמה בטל ומאה כיוצא בו, ויו"ד שבך אינו בטל לעולם..."

הנה ביארו הדברים שאמרנו, כי כמו שאי אפשר לשנות המציאות אשר ברא השם יתברך, כך אי אפשר לשנות דבר אחד מן התורה, אשר סידר השם יתברך גם כן. ולפיכך אמר: "אם מתכנסים כל באי עולם להלבין כנף עורב - אינם יכולים". כי אין (אפשרות) לשנות הנמצאים אשר ברא השם יתברך. וכך אם מתכנסים כל באי עולם לעקור דבר קטן מן התורה אשר סידר השם יתברך - אינם יכולים.

ואמר שיש לך ללמוד דבר זה משלמה, שהיה נדחה מן מדרגתו. שהיה לו מקודם מדרגה עליונה במלכות, ולבסוף ירד מן מדרגת המלכות (סנהדרין כ,ב). ודבר זה לא מצאנו בשום מלך חוטא, שהיה נדחה מן המלכות. ולדעת רבותינו ז"ל במסכת גיטין (סח,ב) לדברי הכל היה נדחה מן המלכות: "רב ושמואל; חד אמר: מלך והדיוט. וחד אמר: מלך והדיוט ומלך"⁵⁸⁰. ודבר זה לא היה בשביל החטא, שבשביל החטא לא היה נדחה ממדרגת המלכות, שהרי לא מצינו זה בשאר חוטאים שהיו נדחים מן המלכות, מפני כי "מעלין בקודש ולא מורידין" (ברכות כח,א). ו"כיון שעלה שוב לא ירד" (זבחים פג,א), והשם יתברך פורע חובו בשאר עונשים. ואילו שלמה היה נדחה מן המלכות. ואין זה (אלא) רק בשביל שהיה דוחה התורה, שעבר על (דברים יז,ז): "וְלֹא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים" (סנהדרין כא,ב). שכשם שהוא היה בא לדחות ולעקור התורה, היתה התורה דוחה אותו⁵⁸¹. כי מי שבא לדחות אות אחת - הוא עצמו נדחה. ובפרט התורה אשר בה

הערות - ילמד ענוים דרכו

579 טכנית כמובן שיכולים - לצבוע או לעשות שינוי גנטי או הורמונאלי. אבל במשך הזמן יתגלו הקלקול והנוק.

580 שם מסופר כיצד הצליח אשמדאי להחליף את שלמה במלכותו ושלמה נדחה מהמלכות. רב ושמואל נחלקו אם שלמה הצליח לחזור למעמדו הראשון, אבל לכו"ע היה שלב שנדחה ממלכותו.

581 הרי זה כלל גדול שמי שמנסה לעקור דבר שהוא מוכרח המציאות מן המציאות - הוא עצמו נדחה. וכן פירש לעיל בפרק יח לגבי קורח שחלק על משה רבנו. וכן ביאר בנצח ישראל פרק יט ביחס לישראל

"מלכים ימלוכו"⁵⁸², וכמו שיתבאר עניין זה (לקמן בפרק ע). ולכך התורה, שבה "מלכים ימלוכו", והוא היה רוצה לדחות התורה, היה הוא עצמו נדחה.

ולא היה דוחה אותו שאר החטאים, כי שאר החטאים שהאדם עושה, אין לומר שהוא מבקש לעקור התורה. כי אף אם הוא חוטא, אין החטא מבטל התורה, כי הוא חוטא מצד יצרו. וכאשר היה שלמה מרבה נשים, לא היה חטא שלו - במה שהיה מרבה נשים - (אלא) רק בשביל שבתורה כתיב (ר' דברים יז, יז) "פן יסור לבכו", והוא אמר 'אני ארבה ולא יסור לבכי' (סנהדרין שם). ודבר זה הוא ביטול לתורה מה שהיה אומר, שאף אם ירבה לא יבוא לידי זה שיסור לבכו⁵⁸³.

ולכך אמרו כי יו"ד של "ירבה" היה מקטרג עליו. ולמה היו"ד דווקא?

וזה כי היו"ד - סימן העתיד, שכל לשון עתיד שמשמש עליו יו"ד אית"⁵⁸⁴, אי אפשר שיהיה (אלא) רק בכוונה, במזיד ובמחשבה. כי כאשר יאמר "לא יעשה זה", אי אפשר לפרש (אלא) רק שלא יעשה במחשבה ובכוונה. אבל העבר, שאמר שעשה זה, אפשר לפרש שעשה זה בשגגה ובלתי ידיעה. ולפיכך לשון עתיד הוא מורה על המחשבה בלבד, שעלה על דעתו אותו דבר שבא עליו יו"ד האית". וטעם זה, כי יו"ד האית"ן שבא על העתיד, אי אפשר בלא מחשבה ובלא דעת, לא כמו העבר, כי אפשר שיהיה בלא מחשבה. ומפני כי חטא שלמה היה במחשבתו ובשכלו, כמו שהתבאר, שאמר אף כי ירבה נשים לא יסור, והנה חטאו היה במחשבתו אשר נרמז ביו"ד מ"ירבה", שהוא לשון עתיד.

הערות - ילמד עניים דרכו

582 משלי ח, טו: "בִּי מְלָכִים יִמְלֹכוּ וְרוֹזְנִים יִחַקְקוּ צָדֵק". והכוונה שכמו שכל התורה היא סדר העולם, כך פרשת המלך היא הסדר של המלכות, וכשעוקר ממנה דבר - אי אפשר באמת לעקור ממנה, אלא שעוקר עצמו מן המלכות. התורה מגדירה מה המלך צריך לעשות, ואם אין הוא עושה כן - הוא מוציא עצמו מהגדרתו כמלך.

583 וביאור העניין פשוט שהחוטא אינו מנסה לשנות את היהדות, אבל מי שבא לשנות את התורה, כיוון שהיהדות כבר מוגדרת - הרי הוא יוצא מהכלל. זו הסיבה שיסודות הדת (שאחד מהם הוא שהתורה מהשמים ולא תשתנה) - שהם הגדרת הזהות הישראלית - הכופר בהם יוצא מהכלל. כלומר, הניסיון להגדיר מחדש את עם ישראל יוצר למעשה עם אחר, ומוציא אותו מישראל. לכן "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא", ואף שיש מי שנאמר עליהם: "ואלו שאין להם חלק" - זה מפני שיצאו מהכלל. כמו שביאר הרמב"ם בהקדמתו לחלק.

ואין להקשות משאול שהורד ממלכותו מפני שחטא, שלא הורד בחייו כשלמה אלא רק נמנע ממנו שבנו יהיה ממשכו. ואפילו הכי המשיכו חתנו. ועיין עוד בירושלמי סנהדרין ב, א, שכהן גדול שחטא מלקים אותו ואין מעבירים אותו, ונשיא שחטא מלקים אותו ואין מחזירים, אולי זה תקנת חכמים מחשש שאחר כך יהרוג את בית הדין. אמנם ברמב"ם בהל' כלי מקדש ד, כא כתב שכהן גדול שסרח מורידים אותו ולא אומרים "מעלין בקודש ואין מורידין". ונראה לי שיש לחלק בין הנהגת שמים, שעליה מדבר המהר"ל, ובין תקנת הקהל, שעליה מדבר הרמב"ם.

584 שהן כולן משמשות לשון עתיד: אצא, יצא, תצא, נצא.

מסלול 1: יום ד לפרשת וארא

מסלול 2: יום א לפרשת וארא

ובזה היה רוצה לבטל התורה, כאשר השכיל נגד התורה. ולכך אמרו כי יו"ד מ"ירבה" קטרגה אותו (=עליו). כי כבר אמרנו שכמו שהעולם נברא מן השם יתברך (ולכן) כל דבר שבו אין להוסיף ואין לגרוע, כך התורה מסודרת מן השם יתברך, כל דבר שבה. ואילו היה חטא שלמה שעבר המצווה מן "לא ירבה לו נשים", לא היה ראוי לומר כי יו"ד של "ירבה" היה דוחה אותו, והיה אומר "המצווה היתה דוחה אותו". אבל לא היה חטא מה שעבר המצווה דוחה אותו, רק החטא שרצה לעקור הוויית התורה השכלית, שסידר השם יתברך הנמצאים כמו שהתבאר, והתורה סדר שלה, שלא ירבה לו נשים פן יסור לבב⁵⁸⁵. לכך אין לומר בזה שהיה מקטרגת אותו רק היו"ד של "ירבה" והבן הדברים האלו מאוד...

שאלות מנחות:

- ✦ במה התורה היא סדר הבריאה?
- ✦ מדוע האדם אינו יכול לשנות את חוקי הטבע כרצונו?
- ✦ מדוע שינוי אחד בסדר הבריאה גורם לחורבן כל העולם? כיצד זה בא לידי ביטוי בפירוש רש"י?
- ✦ מה ההבדל בין אדם שחוטא ועובר על דברי תורה לאדם ש"משנה את התורה"?
- ✦ כיצד שלמה גרם בעצמו להוצאתו מהמלכות?

הערות - ילמד עננים דרכו

585 בחדושי אגדות לסנהדרין כא, א הסביר המהר"ל שכיוון שיש במלך את יסוד האחדות, אין לו להתחבר להרבה נשים שאז הוא יוצא מהאחדות (ועד י"ח נשים אין ריבוי, ע"ש בדבריו).

מסלול 1: יום ד לפרשת וארא
מסלול 2: יום א לפרשת וארא